

КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНАЛІСТИКА**АНТОЩУК А. О.,**

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри криміналістики
та судової медицини
(Національна академія внутрішніх
справ)

ПАТИК А. А.,

кандидат юридичних наук, старший
дослідник,
завідувач науково-дослідної лабораторії
з проблем криміналістичного
забезпечення та судової експертології
(Національна академія внутрішніх
справ)

ПАТИК Л. Л.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри криміналістики
та судової медицини
(Національна академія внутрішніх
справ)

УДК 343.985:343.343.5

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.6.35>**ВИДИ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ, ЩО ПРОВОДЯТЬСЯ
ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ДЕЗЕРТИРСТВА**

У статті зосереджено увагу на використанні спеціальних знань у формі проведення судових експертиз під час розслідування особливо тяжкого злочину – дезертирства. Зокрема, наведено поняття дезертирства, розглянуто його сутність, що проявляється у певних діях та з єдиною метою (ніколи не повернутися до виконання обов'язків військової служби), а також констатовано, що розслідування таких видів злочинів неможливе без різних форм використання спеціальних знань.

Акцентовано увагу на тому, що серед процесуальних дій, які проводяться для встановлення фактів, які допомагають з'ясувати обставини вчинення самовільного залишення військової частини або місця служби з метою ухилитися від військової служби, а також нез'явлення з тією самою метою на службу у разі призначення, переведення, з відрадження, відпустки або з лікувального закладу важливого значення набуває проведення різних видів судових експертиз. Наведено їх класифікацію та види.

Судові експертизи, що можуть проводитись під час розслідування дезертирства, поділено на дві групи, зокрема такі: 1) де об'єктом експертного вивчення є військовослужбовець та свідки: судово-психіатрична, судово-психологічна,

судово-медична; 2) де об'єктом експертного вивчення є предмети, речі, документи та сліди-відображення: технічна експертиза документів, судово-почеркознавча експертиза, судово-портретна, звуко- та відеозапису, телекомунікаційна, експертиза зброї та слідів її використання, експертиза вибухових речовин та пристроїв, а також товарознавча експертиза. Наголошено на тому, що такий перелік не є вичерпним і залежить від вилучених об'єктів під час проведення різних слідчих (розшукових) дій та обставин, які слід встановити.

Відповідно до вказаного вище умовного поділу, наведено мету з якою призначаються різні види експертних досліджень під час розслідування дезертирства.

Ключові слова: розслідування, кримінальне провадження, дезертирство, спеціальні знання, спеціаліст, види судових експертиз, мета експертного дослідження, висновок експерта.

Antoshchuk A. O., Patyk A. A., Patyk L. L. Types of forensic examinations conducted during desertion investigations

The article focuses on the use of special knowledge in the form of forensic examinations during the investigation of a particularly serious crime - desertion. In particular, the concept of desertion is given, its essence is considered, which manifests itself in certain actions and with a single goal (to avoid military service forever), and it is also stated that the investigation of such types of crimes is impossible without the use of various forms of special knowledge.

Attention is focused on the fact that among the procedural actions that are carried out to establish facts that help to clarify the circumstances of the act of voluntarily leaving a military unit or place of service in order to evade military service, as well as non-appearance for the same purpose in the case of appointment, transfer, business trip, vacation or from a medical institution, the conduct of various types of forensic examinations becomes important. Their classification is given and can be seen.

Forensic examinations that can be conducted during the investigation of desertion are divided into two groups, in particular the following: 1) where the object of expert examination is a serviceman and witnesses: forensic-psychiatric, forensic-psychological, forensic-medical; 2) where the object of the expert study is objects, things, documents and traces-reflections: technical examination of documents, forensic handwriting examination, forensic portrait, sound video recording, telecommunications, examination of weapons and traces and circumstances of their use, examination of explosives and devices, as well as product expertise.

It is emphasized that such a list is not exhaustive and depends on the objects seized during various investigative (search) actions and circumstances that should be established.

According to the conditional division indicated above, the purpose for which various types of expert research are assigned during the investigation of desertion is given.

Key words: investigation, criminal proceedings, desertion, special knowledge, specialist, types of forensic examinations, purpose of expert research, expert's opinion.

Вступ. В умовах сьогодення значного поширення набуло вчинення особливо тяжкого злочину – дезертирства. Відповідно до статистичних даних Офісу Генерального прокурора у 2023 році було обліковано 7771 тисячу злочинів, відповідальність за вчинення яких передбачена ст. 408 КК України (дезертирство), у той час як за 10 місяців 2024 року вже зареєстровано 20661 тисяча таких діянь [1]. Значна кількість вчинення самовільного залишення

військової частини або місця служби з метою ухилитися від військової служби, а також нез'явлення з тією самою метою на службу у разі призначення, переведення, з відрядження, відпустки або з лікувального закладу потребує компетентного розслідування, особливої тактики, а також проведення різних видів судових експертиз. Адже під час розслідування є низка питань, вирішення яких потребує використання спеціальних знань різних галузей науки, техніки, ремесла. Тому, виникає необхідність у з'ясуванні видів судових експертиз, які можуть проводитись під час розслідування такого антисуспільного діяння.

Використання можливостей судових експертиз, що проводяться під час розслідування кримінальних правопорушень завжди цікавило вчених-криміналістів, зокрема, таких вчених як: А. Іщенко, П. Біленчук, В. Гончаренко, Г. Грамович, О. Дуфенюк, Н. Клименко, В. Лисиченко, О. Одерій, В. Ортинський, В. Пиріг, О. Рувін, М. Салтевський, Ю. Черноус, В. Шепітько та багато інших. Питання особливостей розслідування злочинів, передбачених ст.ст. 407–408 КК України розглядали у своїх працях А. Б. Войтенко, О. В. Журавльов, В. М. Панченко, Г. М. Рябенко, О. О. Сорочко, М. С. Туркот та В. В. Давиденко. Однак, питанню проведення судових експертиз під час розслідування дезертирства взагалі не приділено наукової уваги. Зазначені обставини і обумовили вибір теми наукової статті, яка залишається актуальною та потребує наукового вивчення.

Постановка завдання. Метою статті є з'ясування видів судових експертиз, які призначаються під час розслідування дезертирства та мети їх проведення.

Результати дослідження. Відповідно до встановленого порядку проходження військової служби, кожний військовослужбовець зобов'язаний нести військову службу упродовж встановленого законом строку, завжди бути готовим до захисту Вітчизни і виконувати свій військовий обов'язок (ст. 1 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу») [2]. Дезертирство є тяжким військовим кримінальним правопорушенням проти встановленого порядку несення військової служби і полягає у вчиненні таких діянь як: 1) самовільне залишення військової частини або місця несення служби; 2) нез'явлення в строк на службу в разі призначення, переведення, з відрядження, відпустки або з лікувального закладу. Вчиняючи дезертирство, військовослужбовець немає наміру в подальшому повернутися будь-коли до виконання обов'язків військової служби, чим і порушує конституційний обов'язок захищати Вітчизну (ст. 65 Конституції України) [3].

Розслідування таких видів злочинів неможливе без використання спеціальних знань і здійснюється шляхом: залучення спеціаліста до проведення процесуальних дій, проведення судових експертиз, оформлення письмового пояснення, проведення перевірки та ревізії, одержання консультації спеціаліста з питань, що цікавлять слідство тощо. Усі зазначені форми використання спеціальних знань важливі для здобуття доказової інформації. Однак, серед перелічених форм особливого значення набуває призначення судових експертиз, оскільки, відповідно до ч. 2 ст. 84 КПК України джерелом доказів є висновки експертів, які формуються на основі проведення ґрунтовних досліджень [4]. Такі дослідження відкривають можливості особі, яка проводить досудове розслідування щодо з'ясування обставин кримінального правопорушення, встановлення співучасників, попередження вчинення протиправних дій та низки інших важливих фактів.

У кримінальному процесуальному законодавстві відсутня класифікація судових експертиз, наявні лише процесуальні аспекти їх призначення. Відповідно до Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої наказом Міністерства Юстиції України від 08.10.1998 року № 53/5 за галуззю спеціальних знань судові експертизи поділяються на багато видів та підвидів, зокрема: криміналістичні; інженерно-технічні; економічні; товарознавчі; експертиза у сфері інтелектуальної власності; психологічна; мистецтвознавча; екологічна; військова; судово-ветеринарна та гемологічна [5]. Однак, не всі вони призначаються під час розслідування дезертирства.

Обрання виду судових експертиз залежить від об'єктів, якими оперує особа, що проводить досудове розслідування та від мети, яку вона перед собою ставить. Так, під час розслідування дезертирства можуть проводитись такі види судових експертиз відносно

предмета їх дослідження: 1) де об'єктом експертного вивчення є військовослужбовець, свідки: судово-психіатрична, судово-психологічна, судово-медична; 2) де об'єктом експертного вивчення є предмети, речі, документи та сліди-відображення: технічна експертиза документів, судово-почеркознавча експертиза, судово-портретна, звуко- та відеозапису, телекомунікаційна, експертиза зброї та слідів і обставин її використання, експертиза вибухових речовин та пристроїв, а також товарознавча експертиза. Такий перелік не є вичерпним і залежить від вилучених об'єктів під час проведення різних слідчих (розшукових) дій та обставин, які слід встановити.

Кожна із наведених вище судових експертиз має свою мету, завдання та можливості. Ознак, у зв'язку з обмеженим обсягом, відведеним для написання статей, ми розглянемо лише мету проведення таких досліджень під час розслідування дезертирства.

Так, *судово-психіатрична експертиза* (далі – СПЕ) під час розслідування таких видів злочинів проводиться для встановлення психічної повноцінності та осудності військового (з'ясування чи міг він усвідомлювати свої дії і керувати ними), визначення його психічного стану, необхідності застосування до нього примусових заходів медичного характеру, його придатності за психічним станом до несення військової служби тощо. Таке дослідження може проводитись для встановлення психічного стану свідків і потерпілих та їх здатність правильно сприймати, запам'ятовувати, відтворювати обставини, що мають значення у кримінальному провадженні тощо.

У провадженнях, що розглядаються, такий вид експертного дослідження може проводитись стаціонарно, амбулаторно і посмертно. Стаціонарна СПЕ проводиться в психіатричних закладах, де організуються стаціонарні судово-психіатричні експертні комісії, і полягає у тривалому спостереженні за досліджуванним військовим в умовах психіатричного стаціонару (до 30 днів). Підставою для призначення стаціонарної СПЕ є складність розпізнавання психічних захворювань, необхідність уточнення глибини наявних психічних змін, необхідність проведення спеціального лабораторного дослідження, підозра в симуляції і дисимуляції.

Амбулаторна СПЕ характеризується тим, що висновок здебільшого дається після однократного чи повторного обстеження військового. Проводиться вона судово-психіатричними амбулаторними комісіями, що організуються при психіатричних лікувальних закладах (психоневрологічних диспансерах, лікарнях) або безпосередньо у кабінеті слідчого, суді, слідчому ізоляторі. Якщо амбулаторна СПЕ не може відповісти на поставлені на її вирішення питання, вона дає висновок про необхідність проведення стаціонарної експертизи.

Посмертна СПЕ проводиться комісією лікарів-психіатрів або психіатром-експертом одноосібно на основі вивчення поданих матеріалів провадження і медичної документації. Підставою для призначення такої експертизи є: вирішення питання про психічний стан обвинуваченого, який помер до суду; вирішення питання про психічну неповноцінність особи в період вчинення дезертирства, яка померла в місцях позбавлення волі; з'ясування психічного стану в момент правопорушення у відношенні до осіб, що вчинили самогубство; доведення до самогубства (коли військовий, що притягується до кримінальної відповідальності, намагається виправдати себе, стверджуючи, що самогубство стало наслідком психічної хвороби. У таких випадках часто призначається комплексна судово-психіатрична і судово-медична експертиза).

Основна мета проведення судово-психіатричної експертизи у разі самогубства зводиться до встановлення, чи не був самогубець психічно хворим і чи не було у нього в момент самогубства хворобливого розладу психіки тимчасового характеру, в результаті якого він був неспроможний розуміти значення учиненого ним діяння чи керувати своїми вчинками.

У свою чергу, *судово-медична експертиза* проводиться для визначення наявності у організмі алкоголю та наркотичних речовин, характеру і ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, якщо причиною дезертирства є побиття військовослужбовця або інші нестатутні взаємовідносини, а також якщо у військовослужбовця, який вчинив такі кримінальні правопорушення, виявилось будь-яке захворювання або певна фізична вада тощо [6, с. 349; 7, с. 186].

Тобто, однією із груп завдань судово-медичної експертизи є: 1) дослідження речових доказів з метою визначення знарядь нанесення травми, їх диференціації та ідентифікації на підставі вивчення ушкоджень на тілі, одязі, взутті потерпілого; 2) ототожнення особи, визначення природи та елементного складу мікрооб'єктів, слідів, накладень, реконструкції ситуації, в якій були нанесені ушкодження військовослужбовцю.

Відповіді на низку питань, що виникають у процесі досудового розслідування щодо індивідуально-психологічних особливостей підозрюваних військовослужбовців та свідків дозволяє *судово-психологічна експертиза*. Такий вид експертного дослідження проводиться відносно психічно здорових підозрюваних військовослужбовців для встановлення: 1) здатності військовослужбовця сприймати обставини і давати про них об'єктивні показання; 2) психічних особливостей, які виключають нормальне виконання певних обов'язків щодо несення військової служби; 3) у військовослужбовця психічного стану, який би спонукав його до вчинення дезертирства або впливав на його свідомість і діяльність [7, с. 187]. Вона має такі різновиди: 1) судово-психологічна експертиза індивідуально-психологічних особливостей особистості; 2) СПЕ емоційних реакцій та станів; 3) судово-психологічна експертиза із застосуванням спеціального технічного засобу – комп'ютерного поліграфа.

Метою проведення такого виду судових експертиз є встановлення: 1) здатності військовослужбовця сприймати обставини і давати про них об'єктивні показання; 2) у підозрюваного військовослужбовця на момент вчинення дезертирства чи самовільного залишення місця несення служби стану, здатного впливати на його свідомість і діяльність; 3) психічних особливостей, які виключають нормальне виконання певних обов'язків щодо несення військової служби; 4) у військовослужбовця психічного стану, який би спонукав його до вчинення таких видів кримінальних правопорушень; 5) встановлення у військовослужбовця характерних особливостей, які могли б сприяти вчиненню ним протиправних дій.

Другу групу судових експертиз, які можуть призначатися під час розслідування таких видів злочинів складають дослідження, де об'єктом експертного вивчення є предмети, речі, документи та сліди-відображення. Дійсно, враховуючи, що доказами вчинення таких видів злочинів є різного роду документи, у які вносяться зміни або стоїть питання давнини їх виготовлення тощо, виникає необхідність у призначенні та проведенні *технічної експертизи документів*.

Можливості такого виду судових експертиз достатньо широкі, однак, під час розслідування дезертирства основна увага спрямована на: 1) встановлення: способу виготовлення документів, бланків, печаток та штампів; способу внесення змін у документ; давності виготовлення документа, бланка; черговості нанесення реквізитів тощо; 2) ідентифікацію: технічних засобів та матеріалів, за допомогою яких здійснено несанкціоноване виготовлення документа, бланка, печатки, штампа; особи, яка здійснила такі зміни у документі, бланку, печатці чи штампі та низка інших питань.

У межах цієї судової експертизи проводяться такі види досліджень: 1) реквізитів документів; 2) матеріалів документів, друкарських форм та інших засобів виготовлення документів; 3) давнини виготовлення документів [5].

У разі внесення змін у документи, які засвідчують начебто поважну причину відсутності військовослужбовця у військовій частині або на місці несення служби тощо, у вигляді виконання рукописних записів, підписів чи цифрових записів, актуальним є проведення *судово-почеркознавчої експертизи*, основним завданням якої є ідентифікація виконавця такого почеркового матеріалу.

У разі виявлення відеозаписів, де військовослужбовець зізнається у своїх протиправних діях, доцільно провести *судово-портретну експертизу* для ідентифікації особи, що фігурує на відео. Такий вид дослідження проводиться також для: 1) встановлення тотожності розшукуваного військовослужбовця і виявленого трупа (скелетованих або гнилісних останків) за прижиттєвими фотозображеннями; 2) встановленні чи одна і та ж сама особа зображення на фотознімках (наприклад, якщо військовослужбовець залишив місце несення служби і придбав собі підроблені документи, що посвідчують його особу).

У разі наявності запису розмови, де військовослужбовець зізнається у своїх протиправних діях або розповідає іншу інформацію, що прямо або опосередковано вказує на вчинення дезертирства, доцільно провести *експертизу відеозвукозапису* для ідентифікації військовослужбовця за фізичними параметрами голосу або за лінгвістичними ознаками усного мовлення. Тобто, можна не лише ідентифікувати голос конкретної особи, але і встановити конкретні слова чи фрази, які казав військовослужбовець на конкретній фонограмі.

Наступним видом експертного дослідження, яке може призначатись під час розслідування дезертирства, є дослідження телекомунікаційних систем (обладнання) та засобів – *телекомунікаційна експертиза*.

Це вид інженерно-технічних експертиз, змістом якого є дослідження експертом на основі спеціальних знань у галузі електроніки і телекомунікаційних систем, засобів, мереж та їх складових частин, інформації, що ними передається, приймається, обробляється та містить фактичні дані про обставини, що мають значення для органів досудового розслідування та суду [8, с. 320].

Таке дослідження проводиться для з'ясування змісту переписки у месенджерах, встановлення змісту телефонних розмов, відновлення видаленої військовослужбовцем інформації зі свого телефону, комп'ютера, планшета та іншої телекомунікаційної системи, а також дозволяє: 1) встановити дату, час, кількість та тип з'єднань конкретних абонентів; 2) встановити орієнтовне місце, де знаходився мобільний термінал під час таких з'єднань; 3) підтвердити факт з'єднання між конкретними абонентами чи групами абонентів тощо [9].

Якщо дезертирство вчинене зі зброєю, а також у разі застосування такої зброї військовослужбовцем, виникає необхідність у проведенні *експертизи зброї та слідів і обставин її використання*, зокрема таких її досліджень: 1) вогнепальної зброї та бойових припасів до неї; 2) холодної зброї; 3) зброї з некінетичним принципом ураження; 4) гранатометів та ствольної артилерійської зброї [5]. Такий вид судових експертиз проводиться відносно зброї, вилученої у військовослужбовця, якого підозрюють у дезертирстві для встановлення: її виду, типу, системи, моделі, калібру та інших характеристик, способу її виготовлення, факту переробки, придатності для використання за призначенням, а також для ідентифікації у разі застосування.

У разі виявлення у військовослужбовця, який вчинив дезертирство ручних гранат, запалів до них та інших вибухових речовин та пристроїв, проводиться *експертиза вибухових речовин та пристроїв*. Основною метою проведення такого дослідження є визначення: 1) належності об'єкта до вибухових пристроїв (боєприпасів) та визначення класифікаційної категорії пристрою; 2) конструкції пристрою та способу його виготовлення; 3) здатності пристрою викликати вибух та можливості вибуху пристрою в конкретних умовах (струс, нагрівання тощо) та інше [5].

У разі вчинення сукупності кримінальних правопорушень, наприклад, дезертирства поєднаного із крадіжкою, слід призначати *товарознавчу експертизу* для встановлення вартості викраденого майна та військового майна, техніки та озброєння.

Висновки. Враховуючи викладене у статті, слід зазначити, що завдяки проведенню різних видів судових експертиз у особи, яка проводить досудове розслідування дезертирства, відкривається низка можливостей встановити різні фактичні дані, з'ясувати обставини та причини вчинення такого діяння, встановити стан психіки та психологічні особливості поведінки військовослужбовця та низку інших питань, що цікавлять розслідування. Однак, завжди слід пам'ятати, що ефективність проведеного дослідження напряму залежить від самих об'єктів, які підлягають експертному вивченню, а також від якісної підготовки до проведення судових експертиз, особливо від наданих об'єктів дослідження, їх достатності, достовірності та порівняльності.

Список використаних джерел:

1. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2023 рік та за січень-листопад 2024 року: Офіс Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>
2. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 № 2232-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>; Про Статут внутрішньої служби Збройних сил України: Закон України від 24 березня 1999 року № 548-XIV URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14?find=1&text=%D0%B3%D0%BE%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9+%D0%B4%D0%BE+%D0%B7%D0%B0%D1%85%D0%B8%D1%81%D1%82%D1%83+%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%B2%D0%B8#w3_1
3. Конституція України від 28 чер. 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30, ст. 141
4. Кримінальний процесуальний кодекс України: від 13 квіт. 2012 року № 4651-VI <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
5. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.98 р. № 53/5 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98?find=1&text=%D0%B2%D0%B8%D0%B1%D1%83%D1%85%D0%BE%D0%B2#Text>
6. Розслідування воєнних злочинів і пов'язаних з війною кримінальних правопорушень: кримінально-правові, кримінальні процесуальні та криміналістичні аспекти: наук.-практ. посіб. / [І.В. Глов'юк, О.М. Литвинов, Ю.В. Орлов та ін.]; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф., члена-кор. НАПрН України В.В. Сокурєнка; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ХНУВС, 2023. 400 с.
7. Давиденко В. В. Методика розслідування самовільного залишення військової частини або місця служби. Дис. канд. юрид. наук за спец. 12.00.09 «кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / В. В. Давиденко. Київ, 2015. 322 с.
8. Судові експертизи в процесуальному праві України : навч. посіб. / за заг. ред. О. Г. Рувіна. Київ : Видавництво Ліра-К, 2019. 424 с.
9. Телекомунікаційна експертиза. Експертиза телекомунікаційних систем (обладнання) та засобів : Київський науково-дослідний інститут судових експертиз. URL: <https://kndise.gov.ua/telekomunikaczijna/>

